

En slægtsfejde på Klim Odde

PETER GRISHAUGE, HADERSLEV

Lov og ret har vi i vort samfund længe forsøgt at håndhæve. I vore dages komplicerede samfund bliver dette varetaget af specialister - politi, sagførere og dommere m.m. - og det kan for menigmand ofte synes næsten uoverskueligt at hævde sin ret, fordi lovene kan være vanskelige at gennemskue, og retsmaskineriet kan forekomme utilnærmeligt for ikke-jurister.

I 1600-tallet var lovene på mange måder enklere, men alligevel kunne det være svært at hævde sin ret, hvad de bevarede tingbøger kan fortælle om. Langt tilbage i tiden har man i herrederne rundt omkring i landet afholdt ting, og dette var endnu i 1600-tallet at betragte som bøndernes egen domstol. Både dommer og nævninge var lokale bønder, og advokater var et næsten ukendt begreb - i reglen førte man selv sin sag frem for tinget. Derfor får man gennem tingbøgerne et godt indblik i datidens landsbysamfund samt vore forfædres tænke- og talemåde. De fleste sager i tingbøgerne drejer sig om gæld, arv og skifte, fæsteforhold, strid om jord mm. Netop striden om et stykke jord er det, som starter den sag fra Hannæs birks tingbog 1669-1670, som skal omtales nærmere i det følgende.

Tid og sted

Skellet mellem Klim og Gøttrup sogne i Vester Hanherred udgøres i dag af Sløj kanalen. Denne kanal var for omkring 300 år siden et naturligt vandløb, som slyngede sig gennem sumpede engarealer. I dette område, der dengang som nu kaldtes for Sløjen, lå det famøse jordstykke, som gav anledning til en drabelig strid mellem

to slægter i Klim Odde i 1669-1670. Den ene slægt kom fra gården Nr. Fårbæk, som beboedes af Peder Laursen og hustru samt deres to sønner Svend og Christen Pedersen. Peder Laursen havde endnu en søn Jens Pedersen, som havde giftet sig til nabogården Grishauge, og også han blev indblandet i striden. Den anden slægt hørte hjemme på den gård, som de sidste par hundrede år er blevet kaldt Oddegård. Her boede "Sonesen-slægten", som bestod af enken efter Sone Jensen, Johanne Jensdatter og hendes fem børn Jens Sonesen, Christen Sonesen, Laurs Sonesen, lille Jens Sonesen samt Maren Sonesdatter.

Netop i 1988 fejrer vi 200-året for stavnsbåndets ophævelse og de store landboreformer der fulgte herefter, men 1600-tallet lå gårde og huse endnu samlede i landsbyerne. Den opdyrkede jord var delt mellem gårdene i mange små parceller, som lå spredt rundt omkring. Den uopdyrkede jord var i reglen fælles og kaldtes fælleden. Denne havde alle i landsbyen fælles adgang til at bruge. - En ret som de jordløse mistede ved landboreformerne, da fælleden blev delt op. Derfor var opdyrkning og inddragelse af jord fra fælleden ofte at betragte som tyveri af landbyens fælles ejendom og dermed, som vi skal se i det følgende, en alvorlig sag.

Et stykke bløde og jordsmon i Støjen

Det hele startede i juli 1669, da Peder Laursen i Fårbæk lod sin søn Svend og et par tjenestefolk grave grøfter og opkaste diger omkring et stykke jord i Sløjen på 40 gange 60 favne (ca. 75 gange 110 meter). Allerede om lørdagen, godt en uges tid efter, mødte Jens og Christen Sonesen op på Hannæs ting, som blev holdt i det fri ved Tømeserby Kirke. Med sig havde de 12 mænd, fortrinsvis ældre og ansete bønder fra Klim Sogn. Jens Sonesen førte ordet, og han lod disse mænd fremstå og vidne, at så længe de kunne huske (en enkelt i 65 år) havde det "stykke bløde og jordsmon i Klim Bredsløje østen til Splittens vadested" hørt til Klim sogns fælled og været brugt til "fælles fædrift" og høbjergning. En husmand, Knud Jensen, vidnede "at for 4 år siden, så vel som tilforn, da havde han slået græs på de åsteder og foreskrevne jordsmon ud mod landdigerne i revlene og buskene, hvor han kunne få noget at slå, som kreaturerne ikke havde opædt". Efter disse vidneudsagn stævnedes Jens Sonesen Peder Laursen til tinget og krævede ham til regnskab for ovenstående.

De næste par måneder sker der ikke mere i sagen - måske på grund af høsten. Først lørdag den 9. oktober møder modparten op på tinget. Peder Laursen møder ikke selv op, hvad der er lidt usædvanligt for en fæstebonde, men lader sin sag føre af Jost Jensen Bjerre, som var herredsfoged i Øster Hanherred, og som her optrådte på vegne af "velfornemme mand Mads Sørensen i Nørholm" - godsejer på Himmerland og ejer af Peder Laursens fæstegård Nr. Fårbæk. Han fører vidner, som udtaler, at Peder Laursen i flere år uhindret har brugt det pågældende jordstykke. Både den 30. oktober og den 12. december møder Jost Jensen Bjerre igen op på tinget og fremfører vidner og dokumenter - en af sidstnævnte underskrevet af "hæderlige og vellærde mand hr. Anders Andersen,

Uddrag af Hannæs Birks tingbog 4.12.1669 med Klim sogns grandebrev fra 1638.

sognepræst til Klim'. Af disse og Jens Sonesens modsvar fremgår det, at Peder Laursen og Jens Sonesen i mellemtiden skulle have indgået forlig, således at Peder Laursen uhindret kunne få lov at bruge og indhegne jordstykket. Jens Sonesen skulle holde sine kreaturer væk fra jorden, og til gengæld lovede Peder Laursen årligt at levere et læs hø til Jens Sonesen.

Det ligner jo unægteligt en bestikkelse af Jens Sonesen for, at han skal trække sagen tilbage. Han har da åbenbart også fortrudt, idet han, som sandt er, anfører, at sagen jo ikke kun angår ham, men hele sognet. For at understrege dette havde Jens Sonesen den 12. december taget Klim sogns landsbyvedtægt - det såkaldte grandebrev, med, og han oplæser et fyldigt uddrag heraf, som bliver indført i tingbogen som følger (her moderne stavemåde):

Vi efterskrevne Anders Andersen, sognepræst i Klim, Peder Roed i Klim, Svend Jensen, Jens Christensen, Michel Andersen, Thomas Isachsen, Las Christensen, Søren Mortensen, Jens Ingvorsen, Christen Laursen, Niels Sørensen ib., Peder Sørensen udi Klitgård og Peder Laursen udi Fårbæk kendes og gør alle vitterligt, at vi med menige grander udi Klim har været på en vanlig grandestævne på Klim kirkegård den 17. juni, år 1638, og samtlige samtykket (i) vores grandelovsbrev, at fornyes og disse efterskrevne artikler, nu her efter, os selv og menige grander til bedste, fast og trykkelig udi alle måder, at skal holdes og efterkommes.

"Så kunne deres tale ikke mere spændes og i det samme kom de i slagsmål".

Først skal ingen bruge nogen gravearbejde om søndagen eller andre hellige dage: Som hellige bydes efter ordinantsen, hvo som her imod gør, skal give en tønne øl til granderne og 3 mark til herskabet.

Item skal menige Klim grander holde hyrdelaug med hverandre og ikke, efter at hegnet er optaget, holde nogen særhyrde i marken eller kæret under foreskrevne vide, og skal vi modde af hver høved over (1) år gammel, et måltid og af 2 får, et måltid, hvo det ikke gør, skal give for hver høved han sætter over i fjerding øl, og skal hyrden, som ikke kræver alt sit mad eller befindes at dølle med nogen, straffes efter granderne sigelse.

Item skal ingen tage noget tegt kvæg, uden det sker med menige granders samtykke, hvo her imod gør giver granderne en tønne øl.

Skal og vores markdiger, engdiger, agerled og gårdlukkelser, som marken vender på, være færdig den næste søndag efter S. Volborg dag og skal et ustraffeligt dige være 2.5 alen høj og dertil tykt og fast, som det sig bør, under en halv td. øls vide til granderne, og hvis nogen

mands dige ned falder, og han det ikke straks oplægger efter, at han er advaret, være under foreskrevne vide.

Item skal enhver, som ikke har Loedskift dige, Formiedskifte dige, fornye med sunde lægter, der østen for, under foreskrevne vider.

Item skal ingen føløg med føl, køer, svin eller andet kvæg, tyres i marken, heller nogen deres gæs eller andet kvæg vogtes i marken, hvo som her imod bryder giver til granderne en tønne øl.

Ikke heller må nogen sin helde øg komme i marken vesten for den vej, som vejrmøllen stander, men give for hver gang det sker, en fjerding øl til granderne.

Item skal ingen slå deres øg eller fæ fra ploven eller harve og bede udi nogen mands eng, men give for hver gang de det gør 0,5 td. øl.

Skal og hver tyre på sit eget og ikke på andre deres nogensteds udi marken, under foreskrevne vide, med mindre den ene ville den anden det bevilge.

Skal vi og holde vores svin og andet kvæg af marken straks hegnet er optagen, og hvis nogen mands kvæg bliver indtagen, da skal han give af hver høved, som granderne påligger og bøde skadegælden, og dersom han ikke vil udløse samme sit kvæg, og det bliver derover død, eller noget ad skade i nogen måde, da have skade for hjemgæld.

Item skal ingen genne sit får eller andet kvæg op i marken, før end hver mands korn er indhøstet, men hvo her imod gør skal give til granderne en tønne øl og til herskabet 3 mark, og dersom hyrden fordrister sig desmidler til at genne hjorden i marken, har han forbrudt sin løn.

Item skal ingen bryde engdiget på Østerkær at føre hø deraf, førend menige grander det samtykker, under 1 td. øl til granderne.

Ikke heller skal nogen tyre deres heste eller øg eller lade gå i helde eller løse i nogen anden mands eng, under foreskrevne vider.

Hvad fælliget sig belanger, skal deraf intet samtykkes at blive indtaget eller indlagt, mod vores forrige grandebrev, dateret den 6. juli 1623, som ikke da var indtaget, under sin gårds og fæstes fortabelse og dertil give granderne en god tønne øl.

Med mere samme grandebrev i sig indeholder og her for retten er læst og påskrevet, og der var med 12 segl forsejlet. Stod underskrevet Anders Andersens egen hånd, Svend Jensens egen hånd, Peder Sørensens egen hånd, Thomas Isachsens egen hånd, Peder Laursens egen hånd.

Det vigtigste i forhold til denne sag er naturligvis den sidstnævnte paragraf om inddragelse af fællesjord, men bortset herfra får man også gennem uddraget af grandebrevet en del oplysninger om, hvordan livet i 1600-tallets Klim foregik: Man havde fælles hyrde, som landsbyens gårde skulle skiftes til at have på kost. Man måtte først begynde bjergningen af hø i Kæret, når landsbyen i fællesskab havde vedtaget det, og man skulle sørge for, at de mange løsgående husdyr ikke gjorde skade på markerne, ved at opsætte hegn og diger eller ved at tøjre dyrene. Endelig ses alle bøder at være udmålt i øl, så enhver overtrædelse har sikkert givet anledning til et kærkomment gilde.

En sådan landsbylov var selvfølgelig på mange måder hensigtsmæssig i et landsbyfællesskab, men netop det, at næsten alt markarbejde skulle vedtages i fællesskab, og at

man ikke måtte nyopdyrke jord, kunne nok være en hemsko for mere velhavende og virkelystne bønder. Specielt i disse år var adskillige bønder i Klim sogn begyndt at tjene gode penge ved skudehandel til Norge, og de mest velhavende - heriblandt slægten i Nr. Fårbæk - begyndte at opkøbe jordegods fra adelen. Netop i 1669 var den første gård, Klim Nørgård, blevet opkøbt til selveje, og efterhånden kom flere og flere gårde i selveje eller blev opkøbt af de lokale skudehandlerslægter.

Rekonstruktionstegning af et herredsting (fra Skalk 1973).

Herved kom bønderne i højere grad til at råde over deres egen jord, og landsbyfællesskabet mistede derved efterhånden lidt af sin betydning. Dvs. at den selvstændiggørelse af bønderne, som vi normalt forbinder med stavnsbåndets ophævelse, startede langt tidligere i Klim sogn, uden at man dog fik foretaget nogen udskiftning af jorden eller udflytning af landsbyen.

Så måske kan denne sag ses som et udtryk for, at de mest selvstændige og velhavende bønder i Klim, hvortil slægten fra Nr. Fårbæk hørte, begyndte at frigøre sig fra det gamle fællesskab.

Sagens foreløbige afslutning

Ifølge grandebrevet burde Peder Laursen jo nu fradømmes sin gård, men så galt gik det nu ikke. Dels kompliceredes sagen af, at Jens Sonesen i vidners nærværelse jo havde indgået et ganske vist lidt tvivlsomt forlig, og dels begyndte både Mads Sørensen i Nørholm og en af de godsejere, som ejede jord i sognet, landsdommer Jens Lassen til Dalum på Fyn, via sin foged at blande sig i sagen. Birkedommeren, som var selvejerbonden Gregers Andersen fra Nørklit i Lild sogn, ville derfor ikke dømme i sagen, men sluttede sagen med følgende ord: ”Hvorfor jeg efter slige lejligheder ikke vidste mig udi denne sag at være dommer, men underdanigst finder det ind for de gode

Klim Odde og Sløjen.

herrer mine overdommere”.

Tilsyneladende var der ingen, som førte sagen videre til Viborg landsting, og dermed kunne det hele være sluttet. Sådan skulle det nu ikke gå, for når nu domstolen

ikke ville give en ret, måtte man selv tage sig til rette, og det var netop, hvad der skete næste forår.

Et bråvallaslag

I foråret 1670 mente Fårbæk-folkene vel, at de kunne bruge jordstykket i Sløjen som deres eget, mens Sonesen-slægten anså det for fælled, som måtte benyttes til fælles græsning for kreaturer. Det skulle jo gå galt, og det gjorde det da også for alvor en torsdag i maj måned. De to slægter mødtes i et gevaldigt slagsmål, og bagefter indklagede de hverandre for tinget. Her blev igen ført en mængde vidner, og dermed giver tingbogen en meget detaljeret beskrivelse af hvad der helt præcist skete:

Det begyndte med, at ”lille” Jens Sonesen, som var hyrdedreng hos sin mor Johanne Jensdatter, drev kreaturerne ud i Sløjen og ind på det omstridte jordstykke. Det opdagede Fårbæk-folkene, og Peder Laursen sendte sin søn Svend Pedersen ud for at hente kvæget. Han tog nogle folk med fra Grishauge, men de nåede dog ikke ret langt med dyrene, for lille Jens Sonesen rendte hjem og hentede sin storebror Christen Sonesen. Samtidig havde folkene i Grishauge opdaget, hvad der var i gære, så Jens Pedersen løb sin bror Svend til hjælp. Christen Sonesen bad dem nu om at lade kvæget gå, da det ikke havde gjort skade på deres ejendom, men som et vidne beretter, ”så kunne deres tale ikke mere spændes, og i det samme kom de i slagsmål”.

Udsnit af matrikelkort for Klim Odde fra omkring 1860.

En del af detaljerne ved slagsmålet udlægges naturligt nok lidt forskelligt af de to parter, men det lader til, at det starter med, at Christen Pedersen fra Fårbæk kommer løbende og truer med en fork. Samtidig med slår Jens Pedersen så Christen Sonesen med sin fork, og han svarer igen med at vælte Jens Pedersen. Derefter udvikler det hele sig til et kæmpe slagsmål, hvor alle tilstedeværende blander sig. Tilmed kommer Maren Sonesdatter løbende

fra Oddegård med et svøbeskaft i hånden sammen med hendes gamle mor Johanne Jensdatter, der kommer løbende med en fork til hendes søn Christen Sonesen. Der bliver udvekslet mange drøje hug og slag fra begge sider, men Fårbæk-folkene må siges at være gået af med sejren, idet en af dem kunne drive kreaturerne hjem til Fårbæk. Derfor måtte Sonesen-folkene senere på dagen ud til Fårbæk for nådigst at bede om at få deres dyr med hjem.

Efter slagsmålet blev deltagernes skader synet og fremført på tinget. Værst var det tilsyneladende gået ud over Christen Sonesen, som fire mænd fra Klim havde tilset et par dage efter slagsmålet:

”Da havde han tre blå slag på den venstre skulder, som alle var højt ophovnede, et blåt slag på den højre aksel, som også var højt ophovnet, et blåt slag på hans højre arm var ophovnet, et blodigt sårsmål i hans hovede oven over hans venstre øre, hvor håret var afrykket” osv. Desuden anklagede han Fårbæk-folkene for ”stømperdom”, idet han ikke mente, at hans højre ”aksel” ville komme sig igen.

Hvad kom der så ud af at indklage alle disse sår og skader til tinget? Intet tilsyneladende, idet der aldrig falder

nogen dom i denne sag, og det må sandt at sige også have været svært for dommeren at finde de skyldige i dette slagsmål med dets virvar af gensidige beskyldninger. Så alt i alt må Fårbæk-folkene siges at være sluppet bedst fra alle stridighederne, og tilsyneladende har de herefter uhindret kunnet bruge jordstykket i Sløjen. På Klim sogns ældste matrikelskort, som ganske vist er lavet efter udskiftningen i begyndelsen af 1800-tallet, kan man da også se, at et større jordstykke i Sløjen, nogenlunde i det af tingbogen nævnte område, tilhører Nr. Fårbæk.

KILDER:

Hannæs Birks tingbog 4.12.1669, side 135 b-144 a, 28.5.1670, side 50 b-53 b og 6.6.1670, side 58 a-59a.

Se desuden artiklen om grandebreve og landsbystyre i Vester Hanherred i Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1982, side 64 ff.

Tegningen til slagsmålet er frit komponeret efter Orla Klausens ”Jens Langkniv”.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1988, side 76-84).